

A CIVILIZÁCIÓS ÁLLAMOK FELEMELKEDÉSE: CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS A 2010 UTÁNI MAGYARORSZÁGON*

Dudlák Tamás

(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Kortárs Arab Világ Központ)

*A tanulmány beérkezett: 2022. szeptember 15., opponálás: 2022. szeptember 22. – 2022. november 15.,
véglegesítés: 2023. március 7.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a mai magyar politikai rendszer civilizációs diskurzusát vizsgálja, illetve a rendszer külpolitikájának makrokulturális és diszkurzív olvasatát kínálja. Kiemelten foglalkozik a magyar politikai vezetésnek a nyugati liberalizmussal szembeni konfrontatív politikájának elemzésével, amelynek során specifikusan a kultúra és az identitás területére fókuszál. A legfőbb állítás szerint a civilizációs diskurzus összefügg az identitáspolitika globális térnyerésével, és az állami szuverenitás elleni folyamatos kihívások közepette az államok hatalmának megerősítését szolgálja. A tanulmányban először a kutatás alapjául szolgáló kereteket és fogalmakat (civilizációs állam, civilizációs diskurzus, virtuális felnagytítás) tárgyalom. Ezt követően, a 2010 utáni magyar helyzet elemzése során a tanulmány szerkezete a magyar kormány diskurzusának civilizációs vonatkozású témái (revizionista múltértelmezés, migráció, segélypolitika, nyugatellenesség, vallásos diskurzus, magyar modell és regionális törekvések) szerint alakul. A tanulmány a következtetésekkel zárul, amelyben a magyar példára támaszkodva a civilizációs államok kilátásait értékelem.

Kulcsszavak: civilizáció ■ Fidesz ■ kereszténység ■ Orbán ■ diskurzus

Az Orbán-rendszert az utóbbi években egyre inkább az illiberális kormányzás, a populizmus, a nyugatellenesség és a demokrácia hanyatlásának mintaállamként emlegetik (Simonyi, 2014; Bremmer, 2018; The Economist, 2018). Magyarország politikai-gazdasági fejlődési íve különösen érdekes, tekintve, hogy Magyarországot az 1990-es években az államszocializmusból a liberális demokráciába és a piaci kapitalizmusba való átmenet éllovasának tekintették. A rendszerváltás politikai vezetői a nyugati liberális demokrácia modelljére – látva annak globális előretörését – mint a „siker receptjére” tekintettek és mint ilyenek, mintakövető magatartást folytattak (Csizmadia, 2017). Orbán Viktor azonban fiatal politikusként a globális tendenciákkal összhangban és látva a liberális demokrácia és gazdaságpolitika magyarországi alkalmazhatóságának

* A kutatást a Sasakawa Foundation Sylff Research Abroad (SRA)-ösztöndíja (2021-495) támogatta 2022-ben

vélt vagy valós korlátait, egyre komolyabb kritikákat fogalmazott meg a politikai és gazdasági rendszer Nyugatról történő importjával kapcsolatban. Újabban ez a kritika a nyugati kulturális hatások magyarországi átvételére is kiterjed.

KUTATÁSI CÉLOK ÉS KÉRDÉSEK

Ez a tanulmány a fent említett globális gazdasági, politikai és kulturális paradigmaváltás révén, bizonyos országokban kialakuló új identitásformát vizsgálja. A következőkben amellet érvelek, hogy a liberális demokráciák visszaszorulásával párhuzamosan létrejövő új konstrukciót Jacques (2012), Weiwei (2012), Coker (2018) és Rachman (2019) nyomán civilizációs államnak lehet nevezni. Ez egy olyan politikai-ideológiai képződmény, amely alapvetően az identitásképzés megkülönböztető szerepére, valamint ezen identitáskonstrukcióknak az államon túli, nemzetközi képviselőre támaszkodik. Állításom szerint a mai Magyarország kormánya politikájának és diskurzusának lényeges civilizációs elemei vannak még akkor is, ha Magyarország maga nem tekinthető civilizációs államnak.

Ennek bizonyítására azt a kérdést kell megválaszolni, hogy a világpolitikai tendenciák fényében a magyar kormány miként határozza meg politikai-ideológiai rendszerének jellegét és céljait? Hogyan tematizálja a kormány a keresztény civilizáció kérdését (identitás, nemzeti célok, erkölcsi értékek, Nyugathoz való viszony, migráció, humanitárius politika)? Állításom szerint a magyar kormány civilizációs diskurzusa összefügg az identitáspolitika és a populizmus globális előretörésével, és az államhatalom (és a kormány) megerősítését szolgálja az állami szuverenitással szembeni állandó globális kihívások közepe.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A populizmusról, illiberalizmusról és a „nyugati periférián” tapasztalható autoriter tendenciákról szóló, egyre növekvő szakirodalom ellenére hiányzik a kontextusra érzékeny elemzés arról, hogy az Orbán-rendszer hogyan használja a civilizációs diskurzust politikai törekvéseinek előmozdítására és alternatív identitásformációk keresésére. Ez a körülmény arra készteti a kutatót, hogy a meglévő források új, civilizációs-specifikus olvasatát adja.

A civilizációs diskurzus túlmutat a belpolitika hatókörén és követői számára identitásalapú külpolitikai cselekvési tervet irányoz elő. Az országot 13 éve irányító Orbán-kormány külpolitikájáról kevés elemzés született, bár a meglévő szakirodalom (Tarrósy–Vörös, 2014; Moreh, 2016; Huszka 2017; Hettyei, 2021; Visnovitz–Jenne, 2021; Pesti, 2021; Gazdag, 2021; Hettyei, 2022) alátámasztja a korábbi, alapvetően mintakövető és nyugatbarát álláspontnak a több-

dimenziós külpolitikai magatartás irányába történő elmozdulását. Ennek a „váltásnak” a paradigmaticus eseményeként értelmezhető az ún. „keleti nyitás” politikája. Ennek eredményeként a magyar külpolitika az elmúlt években aktívabb kapcsolatokat alakított ki a korábban elhanyagolt keleti és déli országokkal, illetve régiókkal.

Ami a civilizációs diskurzus elemzését illeti, Rogers Brubaker (2017b) tanulmánya megállapítja, hogy az iszlám világból az utóbbi egy évtizedben érkező „fenyegetés” Nyugat-Európa populista politikai erőinél is változásokat indukált, minthogy azok saját identitásukat egyre szélesebb körben, a kereszténység és a nyugati liberalizmus hagyományaira alapozva, az iszlámmal szemben határozzák meg. Hasonló változást tapasztalunk az orbáni Magyarországon is, azzal a lényeges különbséggel, hogy az orbáni diskurzusban a liberalizmus háttérbe szorul, sőt annak bizonyos formái az iszlámmal azonos kategóriában, az ellenpólus részeként értelmeződnek.

A vallásnak – mint a civilizációs identitás fő elemének – a magyar politikában betöltött szerepéről kevés elemzés készült (Fekete, 2016; Ádám–Bozóki, 2015; Ádám–Bozóki, 2016; Lamour, 2021, illetve a kereszténység migrációellenes diskurzusban betöltött szerepéről lásd: Vancsó, 2020). A vallás mint politikai diszkurzív eszköz használata gyakran kritikus hangnemben jelenik meg a Magyarországgal kapcsolatos elemzésekben (Walker, 2019; Martin–Gallagher 2020; Mueller, 2020; Coakley, 2021). Ezekben a tanulmányokban kevésbé vizsgálják a kulcspozícióban lévő politikai szereplők megnyilatkozásait a vallásról, valamint azt, hogy a vallás milyen szerepet tölt be a politikai közösség identitásának kialakításában.

MÓDSZEREK ÉS FORRÁSOK

A fent megfogalmazott állítások bizonyítására és a kutatási kérdések megválaszolására a végkimenetelt magyarázó folyamatkövetés jelenti a legmegfelelőbb módszert (Willis, 2014: 3.; Yanow et al., 2010: 112.). A folyamatkövetés annak vizsgálatára szolgál, hogy milyen hatások érvényesülnek a szereplők interakciójában, illetve, hogy milyen elméletek magyarázzák ezeket a hatásokat (Paterson, 2010: 971.). Ez a módszer kiválóan alkalmas a téma „sűrű” leírására, valamint lehetővé teszi a vizsgált jelenség vagy eseménysorozat kontextusra érzékeny elemzését.

Ez a kutatás főként angol és magyar nyelvű tudományos szakirodalomra, jelentésekre, politikai beszédek szövegátirataira és magyar sajtóforrásokra – beleértve a kormány hivatalos sajtóközleményeit is – támaszkodik. Orbán Viktor megnyilatkozásai a rendszer diskurzusának meghatározásában megkerülhetetlen szereppel bírnak, ennek megfelelően kiemelten támaszkodom a magyar miniszterelnöknek az itt vizsgált témához kapcsolódó megnyilvánulásaira.

A tanulmány a következőkben az alábbi részekből tevődik össze: először a kutatás alapjául szolgáló kereteket és fogalmakat (civilizációs állam, civilizációs diskurzus, virtuális felnagyítás) tárgyalom. Az általános keretrendszer követően a 2010 utáni magyar helyzet elemzése kerül középpontba. Ebben a részben a tanulmány szerkezete a magyar kormány diskurzusának civilizációs vonatkozású témái (revizionista múltértelmezés, migráció, segélypolitika, az EU- és nyugatellenesség, vallásos diskurzus és a magyar modell) szerint alakul. A tanulmány a következtetésekkel zárul, amelyben a magyar példára támaszkodva a civilizációs államok kilátásait értékelem.

A CIVILIZÁCIÓS ÁLLAM ÉS A CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS

A civilizációkról szóló közbeszéd Samuel Huntington híres, a civilizációk összecsapásáról szóló könyve óta megélnékült a nemzetközi politikában. Bár a civilizációkat mint történeti és politikai elemzési keretet a 20. század uralkodó ideológiái (szekularizmus, kommunizmus, liberalizmus, fasizmus, nacionalizmus) marginalizálták, a globalizáció és a bipoláris rend vége felerősítette a civilizációk szerepéről szóló közbeszédet. A civilizációs identitás előtérbe kerülése nemcsak a globalizációra adott reakció, hanem maga is a globalizációs folyamat része. Az elmúlt évtizedekben tehát a civilizációs identitás „újrafelfedezésének” lehetünk tanúi (Bettiza–Petito, 2018: 39.).

A civilizáció mint elemzési egység létjogosultsága erősen vitatott, jelentősége mégis abban rejlik, hogy gyakran használják a kulturális és politikai vitákban, és gyakran tekintik „a nemzetközi politika intézményének és szereplőjének” (Yeşiltaş, 2014: 69.). Fabio Petito (2011: 767.) szerint a civilizációkat alapvetően kulturális és vallási értelemben szokás meghatározni, vagyis a civilizáció alapvetően egy kulturális egységet jelöl, amely a társadalmak (nemzetek) között elképzelt és/vagy tényleges kulturális kapcsolatokon alapul (Tetik, 2021: 4.).

Christopher Coker (2018) szerint ma „egyre inkább olyan világban élünk, amelyben a civilizáció a nemzetközi politika mindennapos részévé válik”. Coker könyvében az ún. civilizációs állam jelenségét a nyugati civilizáció, Japán, Kína, Oroszország, India és az iszlám civilizáció példáján keresztül vizsgálta. A „civilizációs állam” kifejezést egyébként először Martin Jacques népszerűsítette (2012), Zhang Weiwei (2012) pedig egy könyvet szentelt a jelenség magyarzatának. Weiwei (2012: 3.) szerint a vertikális világrend, amelyben a Nyugat a világ többi része felett áll, egyre inkább egy horizontális világrendnek adja át a helyét. Ebben az új, többpólusú világban helyi, regionális gyökerekből táplálkozó egységek, civilizációk emelkednek fel, amelyek alternatív víziót fogalmaznak meg a nyugati világ kulturális és értékrendbeli dominanciájával szemben.

Rachman (2019) szerint a civilizációs államok felemelkedése szintén egy új világrendet hozhat létre, amely legyőzheti a nemzetállam mint a legfőbb politikai szervezőegység dominanciáját, és így a 21. a „civilizációs állam” évszázada lehet. Definíciója szerint „a civilizációs állam olyan ország, amely azt állítja magáról, hogy nem csupán egy történelmi területet, egy adott nyelvet, vagy etnikai csoportot képvisel, hanem egy sajátos civilizációt” (Rachman, 2019). Rachman szerint nem csupán a nemzetállam „meghaladásáról” van szó, hanem a civilizációs állam eszméje alapvetően szemben áll az egyetemes emberi jogokkal, mivel abból indul ki, hogy minden civilizációnak saját értékei vannak. A civilizációs államnak a kisebbségek (beleértve a migránsokat is) sem lehetnek szerves részei, mivel ők nem rendelkeznek a civilizációt meghatározó fő identitással. Bruno Maçães (2020) szerint éppen ebben rejlik a civilizációs állam lényege: megvédi az egyén életmódját, illetve ezt az életmódot aktívan képviseli a nemzetközi porondon. Coker a civilizációs identitások ezen zérőösszegű küzdelmét „kulturális darwinizmus” névvel illeti (Coker, 2018: 82.).

Brubaker (2017b: 1211.) a civilizációs államot a nacionalizmus egy formájának és/vagy alternatívájának tekinti, attól függően, hogy az adott közösség identitásának határait mennyire tág körben húzzuk meg. Brubaker egy fontos külső hatásra is felhívja a figyelmet: az iszlám problematikájának az európai populizmusokban való növekvő térnyerésével „a kollektív én egyre inkább a tágabb civilizációs, nem pedig a szűkebb nemzeti fogalmakban határozza meg önmagát” (Brubaker 2017b: 1208.). Weiwei szerint a „civilizációs állam” kifejezés olyan államot ír le, amely egy egész civilizációra kiterjed úgy, hogy egyetlen másik állam sem tarthat igényt arra a civilizációra. A civilizációs állam tehát megtestesíti az adott civilizáció jelenét és múltját, és ma a modern nemzetállam formájában az adott civilizációs identitás egyedüli és legitim képviselője (Weiwei, 2012: 53.) – illetve ezt állítja magáról.

Ez a tanulmány a fentiekkel összhangban a civilizációs állam fogalmát használja egy adott államra (politikai vezetésre), amely azt állítja magáról, hogy egy adott civilizáció vezető képviselője (vagy birtokosa) és ennek megfelelő hatalmi kapacitásokkal rendelkezik (Weiwei, 2012: 53.). Ugyanakkor érdemes elkülöníteni egymástól a civilizációs államot és a civilizációs diskurzust folytató állam fogalmát. Míg az előbbi vezető szerepe és hatalmi képességei révén a külpolitikájában civilizációs diskurzust (is) folytat, addig az utóbbi úgy lép fel az adott civilizáció képviselőjének igényével, hogy ez materiális és soft power képességeiből egyébként nem feltétlenül következne. Annak érdekében, hogy a vélt és valós szerepek közti ellentmondást áthidalja, a civilizációs diskurzust folytató állam a virtuális felnagyítás eszközével él.

Az antagonisztikus ellentételezésen túl a civilizációs diskurzus középpontjában általában a restauráció gondolata áll, amely a múltbeli nagyság képéből, erkölcsi és anyagi sikereiből, valamint kiszámíthatóságából táplálkozik. (Ebben a narratívában a történelmi idő két részre oszlik: az első a közelmúlt, amelyet

meg kell változtatni, a második a távoli múlt, amely a közelmúlt megváltoztatásához adja a követendő példát.) A múlt nemcsak a jelenhez kínál vezérfonalat, hanem gyakran a jövő felé mutató vízióként is felhasználható (Akçali-Korkut, 2012: 611.).

Ahhoz, hogy a civilizációs diskurzus hatékony legyen, nem feltétlenül kell valóságosnak vagy pontosnak lennie; a hihetőség sokkal fontosabb. A civilizációs államok szelektíven merítenek a saját civilizációs „örökségükből” annak érdekében, hogy egy koherens, mindenre kivetíthető világképet hozzanak létre, amely a politikai célokat, a mindennapi küzdelmeket kézzelfoghatóbbá teszi a közönség számára. Egy sikeres narratíva megmagyarázza a múltbeli sérelmeket, és víziót kínál a jövőre vonatkozóan. Eszerint az Orbán-rendszer alaptörténete gyakorlatilag egyetlen üzenetből levezethető: „mi, családban élő magyarok a külső nyomásnak ellenállva újjáépítjük Magyarországot”. Ennek az állításnak minden eleme kulturálisan és politikailag beágyazott tartalommal bír (Pető, 2021.). A nagy nyugat-keleti szembenállás, amelyben Magyarországnak nyugaton van a helye, de kelet felé húz, olyan átfogó történeti keretet kínál az Orbán-rendszer számára, amelyen keresztül a napi politikai és kulturális fejlemények megérthetők.

VIRTUÁLIS FELNAGYÍTÁS

A civilizációs államok egyik fontos jellegzetessége a szuverenitás határain túlmutató ideológiai terjeszkedés (Acharya, 2020: 141.), vagyis az érdek- és befolyási terület identitáspolitika segítségével történő növelése. A civilizációs diskurzus ugyanis kibővített identitást alakít ki az ország számára. Magyarországot hagyományosan kisállamnak szokás tekinteni, mivel tágabb geopolitikai helyzetéhez képest kis gazdasági és katonai kapacitással, területtel és népességgel rendelkezik. A magyar jobboldali gondolkodók azonban elutasítják a 2010 előtti korszak „merjünk kicsik lenni” külpolitikai paradigmáját. Ez a fel fogás ugyanis háttérbe szorítja a politikusok felelősségét és kényszerpályára helyezi az országot (Lánczi, 2019: 119.). Ezzel szemben a 2010 óta hatalmon lévő magyar kormány „nem tartja magát sem kicsinek, sem gyengének” (Szalai, 2017: 3.). Ezt az új öntudatot a miniszterelnök ezekkel a szavakkal fejezte ki: „most, hogy kicsit jobb erőben vagyunk, lassan egy erős országgá válunk, az erőnket érdemes is megmutatni.” (Híradó, 2014).

A magyar NATO-tagság 1999 óta, az EU-tagság 2004 óta a virtuális felnagyítás eszközeiként is szolgálnak, hiszen ezek a nemzetközi intézmények a magyar külpolitika perspektíváját és mozgásterét szélesítik. Magyarország képességeinek, erejének és felelősségének virtuális felnagyításához a régió viszonylatában a határon túli magyar kisebbség léte (az anyaország részéről

pedig a nemzetpolitika folytatása) is hozzájárul. A kereszténység és a hozzá kapcsolódó kulturális hagyományok külpolitikai képviselete azonban a nemzet határokön átnyúló helyzeténél is kritikusabb szerepet játszik. A kereszténység révén a magyar kormányzat a nemzeti határokön és kapacitásokon túlmutató, kibővített érdekszférát jelöl ki a maga számára (Ardıç, 2014: 118.). A kereszténységnek mint a nyugati civilizációt meghatározó vallásnak a reprezentációja nagyrészt eltűnt a domináns nyugati politikai diskurzusból. Az Orbán-rendszer ezt az űrt látva a keresztény értékek politikai szférába történő beemelésével a kereszténység történelmi pozíciójának helyreállítására vállalkozott. Tulajdonképpen a (keresztény) nyugati civilizáció periferiáján a civilizáció alapjául szolgáló eszme képviseletében kíván vezető szerepet betölteni.

CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS A 2010 UTÁNI MAGYARORSZÁGON

A Fidesz 2010-től kezdődő, és lényegében folyamatosan meglévő kétharmados parlamenti többsége elegendő erőt biztosít ahhoz, hogy új politikai, gazdasági és kulturális rendszert építsen ki Magyarországon. Ebben a részben a tanulmány közelebbről megvizsgálja a civilizációs állam jelenségét Magyarországon, valamint azt, hogy a kormány hogyan használja a civilizációs diskurzust a mindennapi politikai kihívások értelmezése során, vagyis, hogy Orbán Viktor vezetésével hogyan épít fel egy alternatív civilizációs projektet.

Ahogy a civilizáció mint fogalom meghatározásából is adódik, a civilizációs diskurzus vizsgálata az identitás és a makrokulturális ismertetőjegyek (kiemelten pedig a vallás) elemzését teszi szükségessé. Az identitáshoz kapcsolódóan a múltbéli eseményekhez való viszonyulás kiemelten fontos, mivel a történelmi mélység kijelöli egy-egy identitásközösség helyét a világban és viszonyulását a környező eseményekhez. Míg a migrációs válság alkalmat szolgáltatott arra, hogy a Fidesz-kormány meghatározza a politikai közösségének abszolút külső ellenpontját, addig az Európai Unióval és általában a Nyugattal kialakult konfliktusok révén kialakult egy belül lévő (azonos civilizáción belüli) külső ellenpont is. A magyar kormány civilizációs diskurzusának alapfeltetele, hogy az abszolút külső és a belül lévő külső ellenpontoktól való megkülönböztetés jegyében saját, alternatív civilizációs olvasatot kínál, és Magyarországra mint kivételes helyre, a V4-ek alkotta régióra pedig mint a Nyugattal szembeni kulturális és ideológiai ellensúlyra hivatkozik. A vallási identitás a civilizációs diskurzus alapja; a közös vallás révén képes egy nemzeti közösség a határain túli más nemzetekkel összekapcsolódni és közös civilizációt alkotni. Részben ez az összetartozástudat motiválja a Közel-Keleten és Afrikában aktív magyar segélyezési politikát. A magyar kormány civilizációs diskurzusának ezen elemeivel a tanulmány az alábbiakban részletesen is foglalkozik.

A múlt áldozata: a Fidesz felemelkedése

Bár Magyarország az 1990-es években a demokratikus fejlődés útjára lépett, a Fideszben uralkodó diskurzus szerint 1990-ben nem történt valódi rendszer-váltás, hiszen a régi kommunista elit, a liberálisok és a nemzetközi pénzügyi elit között „érdekszövetség” alakult ki (Lánczi, 2019: 114.), és a liberális-globalista baloldal továbbra is hegemoniát gyakorolt a magyar politikai színtér fölött. A jobboldali gondolkodók szerint így a posztkommunista Magyarországon egy gyenge legitimitással bíró kormány jött létre, amely kiszolgált a nyugati érdekeket (id. mű, 120.). Ez a nyugati „mainstreammel” szembeni önmeghatározás Orbán 2010-es hatalomra kerülésével új lendületet kapott. A kormánypárt a saját magáról kialakított szerepkonceptiójában állandó „szabadságharcot” folytat a nyugati politikai és gazdasági befolyással szemben, ugyanakkor ennek a szabadságharcnak a témái és fókuszpontjai megváltoztak az elmúlt tizenkét év alatt.

Eleinte a 2008-as gazdasági válság káros hatásai köré szerveződött a Fidesz politikai mozgósítása (Visnovitz–Jenne, 2021: 691.), bár Orbán rámutatott arra, hogy rendszerszintű válság zajlik, a központi téma továbbra is a Nyugat bizonytalan gazdasági helyzete maradt (Pesti, 2021: 20.). Ezzel szemben a retorika szerint a Fidesz-kormány „unortodox intézkedések” (államosítás, munkahelyteremtés, bankadó kivetése, fogyasztás ösztönzése) alkalmazásával sikeres alternatív fejlődési utat mutatott. A „gazdasági szabadságharc” révén az Orbán-kormány ki tudott lábalni a gazdasági válságból, növelte az állami („nemzeti”) vagyon arányát, és egyúttal csökkentette a nyugati pénzügyi intézményektől való függését.

Később a Nyugattól való kulturális és identitásbeli különbségek hangsúlyozása a migrációs válság kirobbanásával, illetve a nyugati multikulturalizmus elutasításával új szintre lépett. Míg gazdasági kérdéseket jellemzően a baloldali populisták helyeznek rendszerkritikájuk középpontjába, addig a jobboldali populista politika tipikus diszkurzív és cselekvési irányát a kulturális és az életmódhoz kapcsolódó témák jelölik (Brubaker, 2017a: 363.). A 4. Orbán-kormány idejére (2018–2022) – ahogy a migrációs válság aktualitása csökkent Magyarországon – az életmóddal összefüggésben álló kérdések (multikulturalizmus, szexuális kisebbségek, gender, demográfia) kerültek a magyar kormány nyugatellenes diskurzusának középpontjába. A retorika szerint – ezen kérdésekben elfoglalt álláspontja miatt – Európa „beteg”, hanyatlóban van, „képtelen fenntartani magát” (Visegradpost, 2017), és elvesztette vezető szerepét a globális gazdasági versenyben. A gyenge kulturális és gazdasági tevékenység tehát ebben a narratívában összefügg és egymást erősíti. A nyugati „mainstream” által kijelölt cselekvéssel szembeni alternatívát a magyar modell követése jelenti, amely a gazdaság, a migráció és a kultúra (életmód) kérdésében a kortárs nyugati ideológiáktól független utat próbál követni.

A migráció kihívása: biztonságiasítás és iszlamizálódás

Mivel a kormány belső ellenzéke gyenge maradt, a belpolitikai elképzelések „nemzetköziesítése” a Fidesz-kormány egyik fő jellemzőjévé vált a harmadik Orbán-kormány (2014–2018) idejére (Gazdag, 2021: 259.). A migráció kétségtelenül a magyar bel- és külpolitika legfontosabb témája volt 2014 után. Orbán úgy fogalmazott, hogy a bevándorlás a legmeghatározóbb folyamat Európában és radikálisan átalakítja az európai politikát. A miniszterelnök szerint napjainkban a nacionalisták és a globalisták szembenállása (és ezeknek a migrációhoz való eltérő hozzáállása) jobban leírja az érték- és érdekkonfliktusokat, mint a politikai paletta hagyományos jobboldali-baloldali felosztása (Walker, 2019). A 2015-ös migrációs válság lehetőséget teremtett Orbán számára, hogy diskurzusának elemeit (a Nyugat kritikája, a szuverenitás megerősítése, a hagyományos vallási értékek képviselése a politika szintjén) a nemzetközi színtérre vigye. A migráció problematikája a mindent átfogó civilizációs narratíva olvasztótégelyévé vált.

A magyar kormány a migrációs politika kapcsán a biztonságiasítás minden eszközét felhasználta, hiszen a migrációs kihívást „a nemzeti, gazdasági, kulturális és belső biztonságot közvetlenül fenyegető veszélyként fogalmazta meg” (Canveren–Durakçay, 2017: 864.). Orbán 2015 novemberében kijelentette: „a más kontinensekről és kultúrákból érkező emberek tömeges betelepítése veszélyt jelent kultúránkra, életmódunkra, szokásainkra és hagyományainkra” (idézi Mendelski, 2019: 1843.). A biztonságiasítás révén a hivatalos diskurzus a politikai közösség fennmaradását érintő egzisztenciális veszélyt vetítette előre (Metz, 2017: 246.).

A biztonságiasításon túl az euroszkepticizmus jellemzi a migrációs kérdés politikai megközelítését (Canveren–Durakçay, 2017: 857.). A biztonságiasítás (ellenség megteremtése) és az európaizáció (az egész kérdés európai kontextusba helyezése) kiegészíti egymást a magyar kormány diskurzusában. Mendelski (2019) szerint a migrációellenesség narratívája két kívülálló csoportot teremtett meg: egy elsődleges (a migránsok, az abszolút külső) és egy másodlagos kívülálló csoportot (az Unió vezetése/bürokratái, akik migrációpártiak; ők a külső-belső ellenoldal). Ebben az értelmezésben mindkét csoporttal szemben fel kell lépni, mivel azok veszélyeztetik az állam szuverenitását és biztonságát.

A Fidesz diskurzusában a migráció fenyegetése a civilizációk összecsapásának keretében értelmezhető. Eszerint a muszlim külföldiek egyre inkább összemosódnak az európai migrációpárti liberális „mainstreammel”. Ily módon a magyar kormány diskurzusa a nyugati civilizáción belül is meghúzza a „mi” és az „ők” közötti határvonalat, létrehozva egy belső törésvonalat, amely mentén az „igazi” európai értékeket képviselők kerülnek szembe a hagyományos európai (nyugati) civilizációs értékek „árulóival”.

A migrációs válság az iszlám különbözőségét állította az európai jobboldali politika középpontjába. A muszlim bevándorlók megjelenése Európa keleti periferiáján jelentősen hozzájárult a régió civilizációs diskurzusának megerősödéséhez (Brubaker, 2017b: 1209.). A „muszlim betolakodók” által támadott Magyarországot Orbán a „kereszténység védelmezőjeként” pozícionálta, ezzel felidézve az ország történelmi szerepét. Ugyanígy Magyarország déli határán a migráció megállítására létrehozott határzár a barbár és a civilizált európai világ közötti határt szimbolizálja (Scheiring–Szombati, 2020: 10.).

Az Európai Unió mint az új külső-belső ellenpólus

Orbán szerint az Európai Unió antidemokratikus eszközökkel próbálta kezelni a migrációs kérdést (a migrációs kvóta „rákényszerítése” a tagállamokra) – ezt a gyakorlatot pedig „brüsszelizmusnak” nevezte (Abouthungary, 2016). Ezzel szemben Orbán azt állítja, hogy ő a nép hangja (Európa-szerte) a brüsszeli technokrata-globalista elittel szemben: „Létrejött egy bizarr nagykoalíció: az embercsempészek, az emberjogi aktivisták és a brüsszeli bürokraták koalíciója. Ez a koalíció nem azon dolgozik, hogy véget vessen a népvándorlásnak, épp ellenkezőleg: azért dolgozik, hogy biztonságosan, gyorsan és jogszerűen ideszállíthassa és betelepíthesse közénk a migránsokat.” (Orbán, 2015b). Ezen érvelés szerint a demokratikusan senkinek sem felelős civil szervezetek politikai tevékenysége szintén támadás a demokratikus rend ellen. Ezzel indokolta Orbán a 2017-ben életbe lépett, „a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról” szóló törvényt, amely a migrációt támogató civil szervezetek tevékenységét pénzügyi úton kívánta korlátozni.

A Fidesz diskurzusában az Európai Unió testesíti meg a külső-belső ellenpólust, amely „egy másik Európát”, „az új internacionalizmus fellegvárát” jeleníti meg (HungaryToday, 2019). Az Európai Unió a „nemzetközi tőke” és a „külföldi befolyás” szimbóluma. Soros György ellentmondásos személye jól illeszkedik ebbe a képbe, mivel Sorost olyan transznacionális globális pénzügyi spekulánsnak tartják, aki a tőke érdekeit helyezi előtérbe és akinek gazdaságpolitikája válságokat okoz. A migráció kérdésében Soros a nyitott határok elvét képviseli (az úgynevezett Soros-terv alapján), amely teljesen ellentétes a magyar kormány szuverenitáspárti álláspontjával.¹ Soros személye emellett a multikulturalizmus szimbóluma is, aki kiterjedt hálózatán, a Nyílt Társadalom Alapítványon keresztül a társadalmak kulturális és politikai liberalizálását támogatja.

Az Orbán-féle euroszkepticizmus a puha, politikaorientált euroszkepticizmus kategóriájába tartozik, mivel az integráció „tartalmának” megváltoztatására törekszik (belülről kívánja megreformálni), nem pedig az egész európai projektet kritizálja (nem célja kiléptetni Magyarországot az Unióból). Saját beval-

lása szerint Orbán ugyanis Európa pártján áll, de az Unióban teret kell engedni a sajátos magyar politikának (Szczerbiak–Taggart, 2000: 6.; Stewart, 2020: 10.). A magyar kormány uniós megközelítése az európai integráció „európai polgári” víziója helyett az EU-ra inkább mint kulturális közösségre tekint (Glencross, 2019: 9.). Az Orbán-rendszer civilizációs diskurzusa tehát a „nemzetek Európáját” állítja retorikájának középpontjába mint követendő példát az Európai Unió föderalista víziója helyett. Az előbbi lehetőséget teremt a „nemzeti” politikai entitások és az európai politikai sokszínűség felvirágzására, ennek révén pedig megerősítheti a (keresztény) identitást. A nemzet és a valóság (a kereszténység) védelme és ezen eszmék politikai napirenden tartása a magyar kormány civilizációs víziójának sarokkövét képezi.

A nyugatellenes civilizációs diskurzus két állításból épül fel: az első állítás a jelenlegi Nyugatot az erkölcsi hanyatlással azonosítja, a második pedig azt a célt tűzi ki, hogy megvédje Magyarországot a nyugati „dekadencia” káros hatásaitól. Magyarország Európa részeként ki van téve olyan nyugati kulturális folyamatoknak, amelyek a kormány szerint negatívan hatnak a hagyományos magyar identitásra (woke, Black Lives Matter, cancel culture, LMBTQ-mozgalom). Orbán szerint ezek nem csupán természetes folyamatokként jelentkeznek, hanem szándékolt kulturális támadások formáját öltik.² A támadók célja Magyarország identitásának megváltoztatása és egy új embertípus („*homo Brusselicus*”) bevezetése, amely valamilyen erős külföldi entitás érdekeinek felel meg.

Hungary Helps: túl Európán

A magyar kormány 2011-ben hirdette meg a „globális nyitás” politikáját, amely 2014-től „keleti nyitás” néven a magyar külpolitika által korábban elhanyagolt térségekkel való politikai és gazdasági kapcsolatok kialakítását és fejlesztését célozza. A 2015-ös migrációs válságot követően a magyar kormány jelentősen kiterjesztette a kapcsolatait a migráció származási országainak irányába, és együttműködési és segélyezési programba kezdett, különösen a Közel-Keleten és Afrikában.

A korábbinál célzottabb segélyezési politika elindítása elsősorban a kormány migrációs politikáihoz kapcsolódó narratívájának koherenciáját hivatott erősíteni. E politika szerint a potenciális migráns közösségeket helyben kell segíteni és ösztönözni kell őket arra, hogy eredeti környezetükben próbáljanak boldogulni.³ A program abban a tekintetben alternatív humanitárius koncepción alapul, hogy a magyar kormány nem kíván része lenni egy új, globális menekültelosztási rendszernek, amelyben az egyes országok tömegesen fogadják be a különböző kultúrákból érkező embereket. Ehelyett a program alapfeltevése az, hogy a helyi egyéneknek és közösségeknek a konfliktusoktól sújtott közel-keleti és afrikai társadalmakba való (vissza)integrációja révén

csökkenthetők a migrációt kiváltó tényezők. Ehhez közösségépítésre és infrastruktúra-fejlesztésre van szükség, vagyis iskolák, kórházak, templomok és közművek építésére. A program hivatalosan a(z üldözött) keresztényeket és a keresztényeket körülvevő közösségeket támogatja (de például egy „keresztény” kórház vagy iskola nem kizárólagosan keresztény felhasználású).

A humanitárius célokkal összhangban a magyar kormány a Hungary Helps programot civilizációs diskurzusában is felhasználja. A kormány képviselői a keresztényekkel szembeni diszkrimináció mértékét hangsúlyozva (Ujházy et al., 2021), egy eddig elhanyagolt témára irányítják rá a figyelmet az emberi jogi fórumokon. A Hungary Helps a világon az első, kormányzathoz kapcsolódó, üldözött keresztényeket támogató program. A csekély, de célzott támogatások révén a magyar kormány sikeresen problematizálta az üldözött keresztények helyzetét és a magyar erőfeszítéseket követendő példának állították be (HungaryHelps, 2018). Orbán a közel-keleti keresztényekben az európai keresztény civilizációt helyreállító szövetségeseket látja, ez a vélemény pedig beillik a romlatlan Kelet és a hanyatló Nyugat régi toposzába: „Akiken most segítünk, azok adhatják a legnagyobb segítséget Európa megmentésében [...] Mi megadjuk az üldözött keresztényeknek, amire szükségük van: otthonokat, kórházakat és iskolákat, cserébe pedig azt kapjuk, amire Európának a legnagyobb szüksége van: keresztény hitet, szeretetet és kitartást.” (HungaryToday, 2019).

A vallási diskurzus politikai felhasználása

A migráció, az EU-politika és a humanitárius politika kérdéseiben használt vallási-civilizációs diskurzusnak megfelelően a magyar kormány a kereszténységre mint a magyar nemzet kívánatos kulturális identitására hivatkozik. Az Alaptörvény 2018. június 20-án elfogadott hetedik módosítása kimondja, hogy „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.”

A kormány diskurzusa a kereszténység kulturális jelentőségét és a mindennapi hagyományokban való láthatatlan jelenlétét hangsúlyozza ahelyett, hogy a kereszténység mélyen vallási, erkölcsi vagy dogmatikai tartalmára fókuszálna. A kereszténység védelme elsősorban a keresztény „terek” (Európa) megőrzését jelenti, nem pedig a keresztény „értékek” feltétlen érvényre juttatását (lásd például a szolidaritás értékének csorbulását a migrációs krízis kapcsán). Lényegében „Orbán kereszténysége teljesen szekuláris; inkább az identitás jelzőjeként funkcionál, mintsem a vallási gyakorlat vagy hit jeleként.” (Brubaker, 2017b: 1208.). Ez a fajta kereszténység a liberális értékek, különösen a globális társadalom és az internacionalizmus eszméi ellen foglal állást (Fekete, 2016: 4.). A kereszténység ekképpen a „normalitás” szinonimája, amelyet rendszeresen szembeállítanak a „gyökértelen” liberális kulturális diskurzussal.

Az Orbán által hivatkozott kereszténység azonban több mint identitás; „a társadalmi rend morális alapjainak roskadozását kívánja alátámasztani, és különösen a családot, a közösséget és a hagyományos értékeket kívánja megvédeni a féktelen individualizmus és a túlzó önkifejezés kultúrájának bomlasztó hatásaival szemben” (Brubaker, 2017b: 1204.). Orbán óva int a posztnemzeti, posztkeresztény vagy „poszttörténelmi” Európa kialakulásától (Furedi, 2017: 31.).

Orbán a 2018-as tusnádfürdői beszédében kereszténydemokráciaként határozta meg a 2014-ben még illiberálisként definiált rendszerét, egy évvel később pedig a „keresztény szabadságot” említette rendszere lényegeként (Pesti, 2021: 27.; Crone, 2021: 321.). A kereszténydemokrácia a hit által inspirált politikai eszmény (Hanus–Majchrák, 2021). Orbán a politika és a vallás szerves kapcsolatát hirdeti, amelyben a vallás a politika erkölcsi iránytűjeként szolgál (Orbán, 2007). Ebben a narratívában a keresztény szabadság egy belső és egy külső kihívással néz szembe: a belső kihívás a liberális ideológia hatása, a külső kihívás pedig az európai keresztény kultúrát fenyegető (muszlim) migráció.

A magyar modell mint alternatíva

A magyar kormány mögött álló választói támogatottság stabilitása és mérete lehetőséget ad arra, hogy a Fidesz stabil, stratégiai megfontolásoknak eleget tevő külpolitikát folytasson (Hettyei, 2021). A politikai rendszer belső legitimitációját nem a nyugati modellből, hanem a nemzeti érdekek képviseletéből meríti. Ennek a megközelítésnek az érvényre juttatásával a magyar kormány a 2010 előtti domináns mintakövető magatartást fokozatosan felváltotta a mintaadó magatartással (Csizmadia, 2017).

Orbán hírhedt 2014-es „illiberális beszéde” ebbe a mintaadó magatartásformába illik. A Tusnádfürdőn elhangzott beszéd azon az alapfeltevésen alapul, hogy globális verseny folyik az államok között annak érdekében, hogy a legsikeresebb kormányzati modellt megtalálják. Az érvelés szerint Szingapúr, India, Kína, Oroszország és Törökország – mint nem nyugati rendszerek – e tekintetben elől járnak, ezen országok gazdasági és politikai sikereit kell tanulmányozni és tapasztalataikat felhasználni. A miniszterelnök úgy véli, hogy a 19. század a nemzetállam, a 20. század a jóléti állam, a 20. század vége a liberális állam kora volt, napjainkban pedig eljött az ideje az úgynevezett „munkaalapú állam” bevezetésének (Orbán, 2014). Ez az állam tulajdonképpen egy „illiberális állam”, mivel „nem teszi ezt az ideológiát az államszerveződés központi elemévé, hanem egy attól eltérő sajátos, nemzeti megközelítést tartalmaz”⁴ (Orbán, 2014). Orbán a liberalizmust olyan ideológiának tekintti, amely az egyén felszabadulását hirdeti, vagyis a liberalizmusban az egyén függetlenedik minden kötöttségtől (határok, identitás, hagyományok) – ez pedig sze-

rinte morálisan megkérdőjelezhető, illetve az emberi természettel ellentétes. Állítása szerint az illiberalizmus ennek a szemléletnek az ellentéte: azon az elképzelésen alapul, hogy az állam nem lehet közömbös a család, a nemzeti kultúra, a vallás és a nemzeti határok iránt; az individualizmus ellen fel kell lépnie, valamint a közösség eszméjét kell támogatnia.

A rendszer politikai és gazdasági stabilizálása után Orbán egy új, a kultúra által meghatározott korszak megteremtését hirdette meg (Orbán, 2018). Bár a magyar kulturális életben elvileg továbbra is a baloldal túlsúlya érvényesül (Kristóf, 2021: 10.), a magyar kormány jelentős lépéseket tesz a jobboldali kulturális térfoglalásra, vagy legalábbis a liberális terek visszaszorítására (a kulturális szervezetek, a média és az egyetemek központosítása, a CEU elleni kampány, a Magyar Tudományos Akadémia átalakítása). Közép-Európa, különösen Budapest az utóbbi időben a konzervatív gondolkodók egyik globális központjává vált (Gianoncelli, 2021: 371.). Ezt támasztja alá a nyugati konzervatív jobboldal növekvő érdeklődése Magyarország iránt.⁵ Emmanuel Macron francia elnök is „inspirálónak” ismerte el a magyar kormány civilizációs ambícióit (Macron, 2019).

A magyar külpolitika egyik lényeges alapelve a másik ország belpolitikájába való be nem avatkozás (Hettyei, 2022). Orbán 2015-ben kijelentette: „úgy gondolom, tiszteletben kell tartanunk azon országok döntéseit, amelyek már eldöntötték, hogy nagy muszlim közösségekkel akarnak együtt élni: az olyan országok döntéseit, mint Franciaország vagy Németország.” (idézi Mendelski, 2019: 1838.). Ugyanakkor a magyar kormány is igyekszik befolyásolni az európai politikai napirendet, és támogatókat keres Európában. Hettyei (2021: 125.) az európai politika „hungarizálásának” nevezi azt a folyamatot, amely az európai politikát a magyar kormány preferenciái szerint alakítja. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy Magyarország uniós szinten nagyobb hangsúlyt szeretne fektetni a nemzeti kisebbségekre és a nemzeti szuverenitás védelmére („a nemzetek Európája” elve), kevesebb normativitást várna el az uniós politikai döntéshozatalban (Pesti, 2021: 11.), és egy sokkal határozottabb bővítési folyamatot támogat, különösen a Balkánon (Hettyei, 2021: 135.).

Orbán Balázs, a Miniszterelnökség stratégiai tervezésért felelős államtitkára a közelmúltban kifejtette, hogy a fenti gondolatokon alapuló „magyar modell” alkalmas lehet a nyugati országok konzervatív politikai ideológiájának megújítására is, hiszen Magyarországnak olyan történelmi és kulturális hagyományai vannak, amelyek az idegen befolyással szembeni folyamatos védekezésben alakultak ki.⁶ A világrend átalakulása miatt a nyugati országok a gyors változások negatív következményeitől szenvednek, ezért a magyar modell követése, a magyar tapasztalatok felhasználása megfelelő ellenszert kínálhat a globalizáció káros hatásai ellen (Orbán, 2022).

A magyar kormány a nemzeti szuverenitás híve, és ellenzi az EU-tagállamok belügyeibe való aktív beavatkozást. Ahhoz, hogy ez az álláspont sikeres

legyen az Unión belül, népszerűsíteni, terjeszteni kell, valamint delegitimálni kell az alternatívát. Ez nem védekező politikai és kulturális munka; ellenkezőleg: aktív, konfrontatív, „lázadó” konzervativizmus. Ráadásul az EU-n belüli konzervatív erők támogatásának megszerzése a Magyarországra nehezedő külső nyomás enyhítését is szolgálja, ezért az Európai Unió sikeres „hungarizálása” egzisztenciális kérdést jelent az Orbán-kormány számára.

Orbán elképzelése abból indul ki, hogy Magyarország történelmi sikere egy erős Közép-Európa meglétén áll vagy bukik. Ha Közép-Európa a periférián marad és nem alakít ki önálló hangot az Európa meghatározásáról folyó politikai küzdelemben (Glencross, 2019: 4.), akkor elbukik a nagyhatalmak közötti versenyben. A magyar kormányban Közép-Európára és tágabb értelemben a posztkommunista országokra, vagyis Magyarország „természetes szomszédságára” így egy alternatív civilizációs diskurzus alapjaként tekintenek a Nyugattal szemben. Az érvelés szerint ezek az országok gazdasági erejükkel és kulturális öntudatukkal immár a saját útjukat járhatják, nem kell követniük a Nyugatot. Orbán 2017-ben így fogalmazott: „27 éve, itt Közép-Európában abban hittünk, hogy Európa a jövőnk, most azt érezzük, hogy mi vagyunk Európa jövője.” (idézi Pesti, 2021: 149.). Majd egy nemrégiben tett megállapítása szerint: „Az EU egy német–francia tengely körül forgott, ez egy kétpólusú együttműködés volt. 2030-ra egy harmadik pólus felé haladunk: Közép-Európa, vagyis a V4-ek felé.” (Hanus–Majchrák, 2021). A magyar geopolitikai vízióban a Németországon kívüli közép-európai térséghez csatlakoznak a balkáni új tagjelölt országok. Ezekben az országokban a magyar vezetés olyan potenciális szövetségest, ideológiai partnert és érdekközösséget lát, amely erősítheti a „nemzetek Európája” elvét az EU-n belül (Huszka, 2017: 3.). Ezek az országok összehangolt politikájukkal elvileg ellensúlyt képezhetnének a francia–német politikai tengellyel szemben (Gazdag, 2021: 304.).

KÖVETKEZTETÉSEK

Ez a tanulmány a mai magyar politikai rendszer civilizációs diskurzusát vizsgálta, illetve a rendszer makrokulturális és diszkurzív olvasatát kínálta. Kiemelten foglalkozott a magyar politikai vezetésnek a nyugati liberalizmussal szembeni konfrontatív politikájának elemzésével, amelynek során specifikusan a kultúra és az identitás területére fókuszált.

A tanulmány megállapította, hogy külső tényezők (multipoláris nemzetközi rendszer, illetve a Nyugat relatív hanyatlása) lehetővé tették a feltörekvő államok számára, hogy a diaszpóra-politikákon túl az általuk képviselt vagy képviselni kívánt civilizációs hagyományra támaszkodva virtuálisan felnaggyítsák politikai és kulturális aktivitásuk területét. Ez a törekvés egy eleve stabil és erős államhatalmat feltételez, ám az állam politikai és kulturális befo-

lyásának kiterjesztése tovább is erősítheti a civilizációs diskurzust folytató államokat. A civilizációs diskurzust folytató államok – így Magyarország is – az identitáspolitikai viták globális térnyerése közepette alternatív – múltira támaszkodó – világgépet fejlesztettek ki saját hagyományaik védelme és a kulturális globalizáció megakadályozása érdekében.

A civilizációs diskurzus a migrációs kihívás, az Európai Unió Magyarországot érintő nyomásgyakorlásának, valamint az új nyugati kulturális áramlatok elleni védőernyőként szolgál, ezeket a kérdéseket egymással összefüggésben kezeli. Ekképpen a civilizációs diskurzus révén a magyar kormány képes egy olyan világmagyarázat kialakítására, amely többé-kevésbé egységes rendszert alkot. Az Orbán-féle alternatív civilizációs projekt központja a nyugati világ európai periferiája (a Köztes-Európa), amelynek történelmi, gazdasági, társadalmi és kulturális hagyományai részben elkülönítik a Nyugattól.

A magyar helyzet – a nemzetközi tendenciákat nézve – nem egyedi, mivel a nemzetközi szinten több más, civilizációs diskurzust alkalmazó állam is létezik. Ezek esetében azonban a hagyományos civilizációs központok köré szerveződő államokról van szó, mint például Törökország, Oroszország, Kína, India. Magyarország példája ezekhez képest egyrészt azért sajátos, mert a magyar kormány nem egy, a nyugati (keresztény) civilizáció magterületéhez tartozó ország képviselőjeként lép fel a civilizációs értékek védelme érdekében, hanem e civilizáció periferiáján törekszik a magterület (Nyugat-Európa) politikai és kulturális rendszereinek átformálására.

Másrészt – ellentétben az imént említett országokkal – Magyarország esetében a civilizációs diskurzus nem reális hatalmon és képességen nyugszik. Vagyis míg a fentiek tükrében elmondható, hogy a magyar kormány civilizációs diskurzust folytat, addig Magyarország nem tekinthető civilizációs államnak. Sokkal inkább arról van szó, hogy a civilizációs diskurzus a magyar állam belpolitikai diskurzusának kivetülése, annak koherenciáját erősítő retorika, valamint a magyar külpolitikai „túlterjeszkedés” egyik, narratív szinten jelentkező megnyilvánulása. Minthogy azonban az utóbbi évek magyar külpolitikai lépései ebben a keretben is értelmezhetők, ezért kijelenthető, hogy a magyar külpolitikai gyakorlatot részben meghatározó jelenségről van szó. A civilizációs diskurzus csupán egy olvasata a kortárs magyar külpolitikának és az arról való kormányzati gondolkodásmódnak. Mint ilyen, nem magyarázhatja teljességében sem az egyes külpolitikai lépéseket, sem pedig a teljes külpolitikai irányvonalat.

Ami ennek a törekvésnek a kilátásait illeti, a magyar kormánynak egyelőre korlátozottak a lehetőségei ahhoz, hogy civilizációs projektjével áttörést érjen el: jelenleg a nemzetközi szinten, sőt regionálisan is, az Orbán-rendszer elszigeteltséggel néz szembe. Korai lenne azonban végleges ítéletet mondani a civilizációs diskurzus végéről: a hazai konszolidációt és a nemzetközi konfrontációt követően jelenleg is zajlik a magyar kormány kapcsolatépítése a

konzervatív-szuverenista politikai rendszerekkel. Ráadásul ez az identitás szervesen illeszkedik a rendszerváltás utáni jobboldali hagyományba, így annak lebontása, lebomlása egyhamar nem várható.

A magyar kormány konfrontatív civilizációs diskurzusa a hazai választók mozgósítását is célozza, ez a fajta revizionista külpolitika középtávon problémás lehet, hiszen bizonytalan időkben (pl. orosz–ukrán háború) elidegenítheti az ország vezetését a hagyományos szövetségeseitől. Magyarország számára a nyugati orientáció olyan gazdasági, társadalmi és kulturális realitás (a legfontosabb kereskedelmi partnerek európai és tágabb értelemben nyugati országok), amelyet stratégiai alapvetésnek kell tekinteni, amely a gyakorlatban azt jelenti, hogy az együttműködés alappillérei nem kérdőjeleződhetnek meg (Visnovitz–Jenne 2021, 693.).

JEGYZETEK

- ¹ Orbán érvelése szerint: „A mi álláspontunk egy szuverenitás álláspont, ami szerint minden nemzetnek, minden közösségnek, minden államnak joga van a saját fejlődéséről saját magának döntenie.” (Orbán, 2015a).
- ² Orbán nemrégiben úgy nyilatkozott, hogy „Ma [a Soros-terv] nem fizikai, hanem szellemi hódítás. Ennek a birodalomépítésnek a fegyverei a nyitott társadalom eszméje, a multikulturalizmus, a gender ideológia és a politikai korrektség.” (SopronMédia, 2021).
- ³ A program mottója így szól: „ne a bajt hozzuk ide, hanem a segítséget vigyük oda” (Híradó, 2020).
- ⁴ A demokrácia értelmezése is a kultúrharok terepévé vált. Orbán a másik oldalt antidemokratikusnak nyilvánította: „a liberalizmusnak semmi köze a demokráciához; éppen ellenkezőleg, a liberalizmus nem demokrácia.” (Orbán, 2018).
- ⁵ Ezt bizonyítja a közelmúltban az amerikai konzervatív jobboldal egyik legbefolyásosabb médiaszemélyisége, Tucker Carlson látogatása és az Orbán-rendszer magyarországi migrációs és kultúrpolitikájáról készített dokumentumfilmje (YouTube, 2022). Emellett az amerikai jobboldal egyik legfontosabb fóruma, a Conservative Political Action Conference (CPAC) 2022-ben Magyarországon tartotta egyik ülését, a következő, texasi ülésen pedig Orbán előadóként vett részt.
- ⁶ A magyar modell lehetséges filozófiai alapjairól lásd: Orbán, 2020: 167–175.

IRODALOM

Szakirodalom

- Acharya, Amitav (2020): The Myth of the ‘Civilization State’: Rising Powers and the Cultural Challenge to World Order. *Ethics & International Affairs*, Vol. 34, No. 2, 139–156. <https://doi.org/10.1017/S0892679420000192>.

- Ádám, Zoltán–Bozóki András (2015): From Surrogate Religion to Surrogate Democracy: Paganized Christianity and Right-Wing Populism in Hungary. *Political Science CEU*. <https://politicalscience.ceu.edu/events/2015-10-21/surrogate-religion-surrogate-democracy-paganized-christianity-and-right-wing>.
- Ádám, Zoltán–Bozóki András (2016): State and Faith: Right-Wing Populism and Nationalized Religion in Hungary. *Intersections. EEJSP*, Vol. 2, No. 1, 98–122. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i1.143>.
- Ardıç, Nurullah (2014): Civilizational Discourse, the ‘Alliance of Civilizations’ and Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, Vol. 16, No. 3, 101–122.
- Bettiza, Gregorio–Fabio Petito (2018): Why (Clash of) Civilizations Discourses Just Won’t Go Away? Understanding the Civilizational Politics of Our Times. In: Davide Orsi (eds.): *The ‘Clash of Civilizations’ 25 Years On. A Multidisciplinary Appraisal*, E-International Relations Publishing, 37–51.
- Bremmer, Ian (2018): The ‘Strongmen Era’ Is Here. Here’s What It Means for You. *Time*. <https://time.com/5264170/the-strongmen-era-is-here-heres-what-it-means-for-you/>.
- Brubaker, Rogers (2017a): Why Populism? *Theory and Society*, Vol. 46, 357–385. <https://doi.org/10.1007/s11186-017-9301-7>.
- Brubaker, Rogers (2017b): Between Nationalism and Civilizationism: The European Populist Moment in Comparative Perspective. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 40, No. 8, 1191–1226. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1294700>.
- Canveren, Önder–Fulya Akgül Durakçay (2017): The Analysis of the Hungarian Government’s Discourse towards the Migrant Crisis: A Combination of Securitization and Euroscepticism. *Yönetim ve Ekonomi*, Vol. 24, No. 3, 857–876. <https://doi.org/10.18657/yonveek.307339>.
- Coakley, Amanda (2021): Hungary’s Orban Tries to Snatch Mantle of Christian Democracy.” *Foreign Policy*, 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/08/03/hungary-orban-fidesz-christian-democracy-right/>.
- Coker, Christopher (2018): *The Rise of the Civilizational State*. Polity.
- Crone, Manni (2021): Towards Great Ethno-Civilizations and Spiritual Empires? How the European New Right Imagines a Post-Liberal World Order. *New Perspectives*, Vol. 29, No. 4, 320–331. <https://doi.org/10.1177/2336825X211052976>
- Csizmadia Ervin (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat.
- Esen, Berk–Sebnem Gumusu (2020): Why Did Turkish Democracy Collapse? A Political Economy Account of AKP’s Authoritarianism. *Party Politics*, Vol. 27, No. 6, 1075–1091. <https://doi.org/10.1177/13540688209237>.
- Fekete, Liz (2016): Hungary: Power, Punishment and the ‘Christian-National Idea.’ *Race & Class*, Vol. 57, No. 4, 39–53. <https://doi.org/10.1177/0306396815624607>.
- Furedi, Frank (2017): *Populism and the European Culture Wars. The Conflict of Values Between Hungary and the EU*. Routledge.
- Gazdag Ferenc (2021): *Három évtized magyar külpolitikája (1989–2018)*. Ludovika Egyetemi Kiadó.

- Gianoncelli, Eve (2021): The Unification of the 'New Right'? On Europe, Identity Politics and Reactionary Ideologies. *New Perspectives*, Vol. 29, No. 4, 364–375. <https://doi.org/10.1177/2336825X211052967>.
- Glencross, Andrew (2019): 'Love Europe, Hate the EU': A Genealogical Inquiry into Populists' Spatio-Cultural Critique of the European Union and Its Consequences. *European Journal of International Relations*, 1–19. <https://doi.org/10.1177/1354066119850242>.
- Hanus, Martin–Jozef Majchrák (2021): Dnes Už Neexistuje Liberálna Demokracia, s Liberálmi VEDIEM ZÁPAS O SLOBODU. *Postoj.Sk*, 2021. <https://www.postoj.sk/78144/dnes-uz-neexistuje-liberalna-demokracia-s-liberalmi-vediem-zapas-o-slobodu>.
- Hettyei, András (2021): The Europeanization of Hungarian Foreign Policy and the Hungarianization of European Foreign Policy, 2010–18. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 29, No. 1, 125–138. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1824895>.
- Hettyei, András (2022): The Illusion of Autonomy and New Others: Role Conflict and Hungarian Foreign Policy after 2010. *Journal of International Relations and Development*. <https://doi.org/10.1057/s41268-021-00228-w>.
- HungaryHelps (2018): Példaként tekint az Egyesült Államok a Hungary Helps Programra – Együttműködési megállapodás Washingtonban az üldözött keresztények védelméről. *HungaryHelps*. <https://hungaryhelps.gov.hu/2018/12/20/peldakent-tekint-az-egyesult-allamok-a-hungary-helps-programra-egyuttmukodesi-megallapodas-washingtonban-az-uldozott-keresztenyek-vedelmerol/>.
- Huszka, Beáta (2017): Eurosceptic yet Pro-Enlargement: The Paradoxes of Hungary's EU Policy. *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 17, No. 4, 591–609. <https://doi.org/10.1080/14683857.2017.1367462>.
- Jacques, Martin (2012): China Is a Civilization State. *The Economic Times*, 2012. <http://www.martinjacques.com/when-china-rules-the-world/china-is-a-civilization-state/>.
- Korkut, Umut (2012): *Liberalization Challenges in Hungary. Elitism, Progressivism, and Populism*. Palgrave Macmillan.
- Kriesi, Hanspeter–Edgar Grande–Romain Lachat–Martin Dolezal–Simon Bornschier–Timotheos Frey (2008): *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge University Press.
- Kristóf Luca (2021): *Kultúrúrsaták. Kulturális elit és politika a mai Magyarországon*. Gondolat–Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Lamour, Christian (2021): Orbán Urbi et Orbi: Christianity as a Nodal Point of Radical-Right Populism. *Politics and Religion*, 1–27. <https://doi.org/10.1017/S1755048321000134>.
- Lánczi András (2019): Harc a szuverenitásért. *Kommentár*, No. 3, 111–124.
- Maçães, Bruno (2020): The Attack Of The Civilization-State. *Noema*, 2020. <https://www.noemamag.com/the-attack-of-the-civilization-state/>.
- Martin, Garret–Carolyn Gallaher (2020): Viktor Orbán's Use and Misuse of Religion Serves as a Warning to Western Democracies. *The Conversation*. <https://theconversation.com/viktor-orbans-use-and-misuse-of-religion-serves-as-a-warning-to-western-democracies-146277>.
- Mendelski, Bruno (2019): The Rhetoric of Hungarian Premier Victor Orban: Inside X Outside in the Context of Immigration Crisis. In: Steven Ratuva (ed.): *The Palgrave Handbook of Ethnicity*, Palgrave Macmillan. 1829–1852.

- Metz Rudolf (2017): Határok nélkül? Orbán Viktor és a migrációs válság. In: Körösenyi András (ed.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. 240–264.
- Moreh, Chris (2016): The Asianization of National Fantasies in Hungary: A Critical Analysis of Political Discourse. *International Journal of Cultural Studies*, Vol. 19, No. 3, 341–353. <https://doi.org/10.1177/1367877915573781>.
- Mueller, Jan-Werner (2020): Christian Democracy or Illiberal Democracy? *Project Syndicate*, 2020. <https://www.project-syndicate.org/commentary/christian-democracy-or-viktor-orban-illiberalism-by-jan-werner-mueller-2020-01>.
- Orbán Balázs (2020): *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye*. MCC.
- Orbán Balázs (2022): Hungarian Conservative Thought: A Competitive Advantage. *Hungarian Conservative*, 2022. <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/hungarian-conservative-thought-a-competitive-advantage/>.
- Orbán Viktor (2007): The Role and Consequences of Religion in Former Communist Countries. *European View*, Vol. 6, 103–109. <https://doi.org/10.1007/s12290-007-0003-9>.
- Paterson, Barbara L. (2010): Within-Case Analysis. In: A. J. Mills–G. Durepos–E. Wiebe (eds.): *Encyclopedia of Case Study Research*, Sage. 970–973.
- Pesti Sándor (2021): *Magyarország külpolitikája 2010–2020*. Gondolat Kiadói Kör.
- Petito, Fabio (2011): In Defence of Dialogue of Civilizations: With a Brief Illustration of the Diverging Agreement Between Edward Said and Louis Massignon. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 39, No. 3, 759–779. <https://doi.org/10.1177/0305829811402765>.
- Pető Péter (2021): Főszerkesztők vitája: asszonyosságok, inasok és kuncsorgók – avagy a NER vírus-kommunikációja. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=beEctD6M4-Q>.
- Rachman, Gideon (2019): China, India and the Rise of the ‘Civilisation State’. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/b6bc9ac2-3e5b-11e9-9bee-efab61506f44>.
- Scheiring, Gábor–Szombati, Kristóf (2020): From Neoliberal Disembedding to Authoritarian Re-Embedding: The Making of Illiberal Hegemony in Hungary. *International Sociology*, 1–18. <https://doi.org/10.1177/0268580920930591>.
- Sherr, James (2008): A Dangerous Game. *The World Today*, Vol. 64, No. 10.
- Simonyi, András (2014): Putin, Erdogan and Orban: Band of Brothers? *HuffPost*. https://www.huffpost.com/entry/putin-erdogan-and-orban-b_b_5672236.
- Stewart, Blake (2020): The Rise of Far-Right Civilizationism. *Critical Sociology*, Vol. 46, No. 7–8, 1207–1220. <https://doi.org/10.1177/0896920519894051>.
- Szalai, Máté (2017): The Identity of Smallness and Its Implications for Foreign Policy – the Case of Hungary and Slovakia. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. <https://doi.org/10.1080/25739638.2017.1406182>.
- Szczerbiak, Aleks–Paul Taggart (2000): Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation. SEI working papers, No. 36. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-1.pdf&site=266>.
- Szilágyi Emese (2015): Centralizációs lépések – az erős állam eszméje. *Közjavak*, Vol. 1, No. 2, 7–10. <https://doi.org/10.21867/KjK/2015.2.2>.

- Tarrósy, István–Vörös, Zoltán (2014): Hungary’s Global Opening to an Interpolar World. *Politeja*, Vol. 28., 139–162.
- Tetik, Mustafa Onur (2021): Discursive Reconstruction of Civilisational-Self: Turkish National Identity and the European Union (2002–2017). *European Politics and Society*, Vol. 22, No. 3, 374–393. <https://doi.org/10.1080/23745118.2020.1779004>.
- The Economist (2018): *How Democracy Dies. Lessons from the Rise of Strongmen in Weakstates*. <https://www.economist.com/leaders/2018/06/16/lessons-from-the-rise-of-strongmen-in-weak-states>.
- Ujházi Lóránd–Boér Zoltán–Kaló József–Petruska Ferenc (eds.) (2021): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2021*. Mondat Kft.
- Vancsó, Anna (2020): The Role of Christianity in the Discourse on Migration in Hungary – Christian Leaders and the Various Interpretations of Christianity. In: Moa Kindström Dahlin–Oscar L. Larsson–Anneli Winell (eds.): *Religion, Migration, and Existential Wellbeing*. Routledge.
- Varga, Mihai–Aron Buzogány (2021): The Two Faces of the ‘Global Right’: Revolutionary Conservatives and National-Conservatives. *Critical Sociology*. <https://doi.org/10.1177/08969205211057020>.
- Visnovitz Péter–Erin Kristin Jenne (2021): Populist Argumentation in Foreign Policy: The Case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. *Comparative European Politics*, Vol. 19, 683–702. <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00256-3>.
- Walker, Shaun (2019): Orbán Deploys Christianity with a Twist to Tighten Grip in Hungary. *The Guardian*, 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/14/viktor-orban-budapest-hungary-christianity-with-a-twist>.
- Weiwei, Zhang (2012): *The China Wave. Rise of a Civilizational State*. World Century Publishing Corporation.
- Willis, Ben (2014): The Advantages and Limitations of Single Case Study Analysis. *E-IR*, 2014. <https://www.e-ir.info/2014/07/05/the-advantages-and-limitations-of-single-case-study-analysis/>.
- Yanow, Dvora–Peregrine Schwartz–Shea–Maria José Freitas (2010): Case Study Research in Political Science. In: Albert J. Mills–Gabrielle Durepos–Elden Wiebe (eds.): *Encyclopedia of Case Study Research*. 108–113.
- Yeşiltaş, Murat (2014): Turkey’s Quest for a „New International Order“: The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration. *Perceptions*, Vol. 19, No. 4, 43–76.

Források

- Abouthungary (2016): PM Orbán: ‘Europe’s Big Problem Is Brusselism, the Stealthy Withdrawal of Powers from the Nation States. *Abouthungary*, 2016. https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/Prime_Minister_Viktor_Orbán_interviewed_on_Kossuth_Rádió_s_180_Minutes_program.
- Híradó (2014): *Orbán: Lassan egy erős országgá válunk, az erőnket érdemes is megmutatni*. <https://hirado.hu/2014/09/06/br-orban-lassan-egy-eros-orszagga-valunk-az-eronket-erdemes-is-megmutatni/>.
- Híradó (2020): *Gulyás Gergely speciális karácsonyi szabályokban bízik*. <https://hirado.hu/belfold/cikk/2020/12/01/gulyas-gergely-specialis-karacsonyi-szabalyokban-bizik>.

- HungaryToday (2019): Orbán: Europe Can Only Be Saved by Returning to Christianity. *Hungary Today*, 2019. <https://hungarytoday.hu/orban-christianity-europe-persecuted/>.
- Macron, Emmanuel (2019): Ambassadors' Conference – Speech by M. Emmanuel Macron, President of the Republic. *Ambassade de France En Lettonie*, 2019. <https://lv.ambafrance.org/Ambassadors-conference-Speech-by-M-Emmanuel-Macron-President-of-the-Republic>.
- Orbán Viktor (2014): A munkaalapú állam korszaka következik. *Miniszterelnok.hu*. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik>.
- Orbán Viktor (2015a): Orbán Viktor beszéde a külképviselet-vezetők értekezletén. *Kormany.hu*. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-kulkepviselet-vezetok-ertekezleten-2015>.
- Orbán Viktor (2015b): Orbán Viktor beszéde a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség XXVI. kongresszusán. *Miniszterelnok.hu*. <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-fidesz-magyar-polgari-szovetseg-xxvi-kongresszusan/>.
- Orbán Viktor (2018): Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 29th Bálványos Summer Open University and Student Camp. *Miniszterelnok.hu*. <https://miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp/>.
- Orbán Viktor (2021): 15 éves a Nézőpont Intézet – Orbán Viktor ünnepi beszéde (2021-11-24) – Hír TV. *YouTube*. https://www.youtube.com/watch?v=V7_W1KFRWYE.
- SopronMédia (2021): Hűség napja Sopronban a népszavazás 100. évfordulóján. *YouTube*. https://www.youtube.com/watch?v=uP_inuPZFJI.
- Visegradpost (2017): Viktor Orbán Designates Globalization and Financial Speculators as Threats for Identity. *Visegradpost*. <https://visegradpost.com/en/2017/10/25/viktor-orban-designates-globalization-and-financial-speculators-as-threats-for-identity/>.
- YouTube (2022): Magyarország Soros György ellen. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=LH4F4U5r2lo>.